

Rafał Bednarczyk

W poszukiwaniu obszarów współpracy liturgiki i katechetyki

Studia Katechetyczne 9, 91-102

2013

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. RAFAŁ BEDNARCZYK

WYDZIAŁ TEOLOGICZNY

UNIwersYTETU KARDYNAŁA STEFANA WYSZYŃSKIEGO

WARSZAWA

W POSZUKIWANIU OBSZARÓW WSPÓŁPRACY LITURGII I KATECHETYKI

Katechetyka i liturgika należą do jednej rodziny dyscyplin teologii praktycznej. Podstawowe pytania towarzyszące obu tym dziedzinom skupiają się wokół praktycznych aspektów realizacji określonych funkcji w Kościele. Dla liturgiki głównym przedmiotem refleksji naukowej jest specyfika realizacji funkcji kapłańskiej Chrystusa, a dokładniej – zasady i formy sprawowania kultu liturgicznego. W przypadku katechezy podstawowe pytania dotyczą praktyki realizacji funkcji prorockiej Chrystusa na drodze realizacji misji katechizowania. Obydwie te dziedziny wiedzy teologicznej służą praktyce duszpasterskiej, a także pogłębiają samoświadomość Kościoła co do istoty katechezy i liturgii. Dla liturgiki, a jeszcze wyraźniej dla katechetyki, zainteresowanie praktyką zawiera w sobie pytanie o skuteczność wypełniania w Kościele misji kapłańskiej i prorockiej Chrystusa. Waga tego problemu coraz bardziej wzrasta w obliczu kryzysu wiary i pustoszejących kościołów w Europie. Zwłaszcza młode pokolenie, podatne na wpływ współczesnej cywilizacji konsumpcji i przyjemności, z coraz większym trudem potrafi czerpać ze spotkania z Bogiem w Jego słowie i w znakach sakramentalnych.

Nie sposób rzetelnie uprawiać teologii nie będąc człowiekiem wierzącym. Jednakże w przypadku katechetyki i liturgiki ich związek z wiarą jest szczególnie silny. Jest czymś bardzo charakterystycznym dla obu dyscyplin, że zanim rozwinie się refleksja naukowa, to poprzedza ją doświadczenie żywej wiary liturgisty i katechetyka. Obcowanie z Bogiem przemawiającym do człowieka oraz działającym w przestrzeni liturgii staje się dla tychże specjalistów źródłem ich twórczego namysłu opartego na narzędziach współczesnej teologii i nauk antropologicznych. Pobudzanie wiary i jej rozwój pozostaje także istotną funkcją zarówno katechezy jak i liturgii. Realizacja tej funkcji w odniesieniu do uczestników katechezy i liturgii jawi się jako wyjątkowo ważne i zarazem złożone wyzwanie. Wiara uczniów obecnych na katechezie, a także osób zgromadzonych na liturgii, jest niezbędnym warunkiem, aby mogli oni wchodzić w intymny, żywy dialog z Bogiem. Bez doświadczenia wiary liturgia staje się dla nich zbiorem słów i gestów, które

tylko w znikomym stopniu przenikają do świadomości jej uczestników. Podobnie bez doświadczenia wiary jako kontaktu z żywym i miłującym Bogiem, katecheza sprowadza się do intelektualnej ekwilibrystyki, zabawy oraz do budowania systemu pojęć i zasad porządkujących obraz otaczającego świata.

Podobieństwa pomiędzy liturgiką i katechetyką można się także dopatrzeć śledząc historię ich rozwoju. Obie te dyscypliny odwołują się do tych samych źródeł starożytności chrześcijańskich, zwłaszcza do katechez mistagogicznych¹, które są zapisem najstarszych katechez oraz świadectwem pierwotnej refleksji liturgicznej. Obie te dyscypliny wyłoniły się z teologii pastoralnej i usamodzielnily w XIX wieku. Na ich rozwój i współczesny kształt duży wpływ miał ruch liturgiczny. Jego przedstawicielem był znakomity liturgista i katechetyk z Innsburcka Josef Andreas Jungmann SJ (1889-1975). To on w swojej książce z roku 1936 *Die Frohbotschaft und unsere Glaubensverkündigung (Dobra Nowina i nasze głoszenie wiary)* w centrum katechezy postawił Chrystusa i Jego orędzie zbawienia, co dało początek ruchowi kerygmatycznemu w katechezie². Obecny kształt liturgiki i katechetyki, to także efekt reformy Soboru Watykańskiego II. Wprawdzie nauczanie soborowe, a także instrukcje powstałe w okresie posoborowym, wpłynęło na promocję tych dyscyplin naukowych wskazując na konieczność ich wzajemnej współpracy³, jednak nadal brakuje bliższej, systematycznej współpracy na poziomie teorii i praktyki między obiema gałęziami teologii praktycznej. Niniejsze opracowanie ma stanowić próbę uwypuklenia głównych obszarów dialogu katechetyki z liturgiką z uwzględnieniem uwarunkowań natury metodologicznej.

1. Liturgia i katecheza. Wspólne korzenie oraz różne ścieżki

Nakreślone pokrótce podobieństwa między katechetyką i liturgiką, wynikają głównie z bliskich związków katechezy z liturgią. Ich fundamentem są słowa

¹ Pochodzą one z IV i V w. i są związane z rozwojem katechumenatu. Por. R. Murawski, *Historia katechezy*, w: *Historia katechezy i katechetyka fundamentalna*, red. J. Stala, Tamów 2003, s. 45-46, 61; B. Nadolski, *Wprowadzenie do liturgii*, Kraków 2004, s. 271, 312-313.

² Por. R. Czekalski, *Historia katechezy przedmiotem wykładów z katechetyki*, w: *Abyśmy podtrzymywali nadzieję*. Księga Jubileuszowa ku czci ks. prof. Romana Murawskiego SDB, red. P. Tomasiak, Warszawa 2005, s. 69-70.

³ „I dlatego, chociaż liturgia nie wyczerpuje całej działalności Kościoła, trzeba jednak bardzo się starać, aby czynności duszpasterskie należycie wiązały się z liturgią św. i aby jednocześnie duszpasterska praca liturgiczna była wykonana nie osobno i niezależnie, lecz w ściślejszej łączności z innymi czynnościami pasterskimi. Konieczna jest zwłaszcza wewnętrzna łączność między liturgią a katechezą, nauczaniem religii i kaznodziejstwem”. Święta Kongregacja Obrzędów, Instrukcja o należyтым wykonywaniu Konstytucji o Liturgii Świętej *Inter oecumenici*, nr 7, „Miesięcznik Pastorski Płocki” 60 (1965) nr 3, s. 50.

Chrystusa określane jako nakaz misyjny: „Idźcie więc i nauczajcie wszystkie narody, udzielając im chrztu w imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego” (Mt 28,19). Wyraźne zostało w tym miejscu zaznaczone połączenie nauczania (katechezy) ze sprawowaniem sakramentu chrztu (liturgia). Przez całą starożytność funkcjonował ten model łączenia katechezy z liturgią. Najpełniej zaznaczyło się to w okresie rozkwitu katechumenatu, gdy kilkuletnie nauczanie było wprost związane z przygotowaniem kandydatów do chrztu świętego oraz do udziału w liturgii Mszy św. Najstarsze zachowane katechezy mistagogiczne, m.in. św. Cyryla Jerozolimskiego czy Jana Chryzostoma, stanowią znakomite świadectwo tej praktyki⁴.

Niestety wraz z zanikiem katechumenatu i działalności misyjnej w Europie rozluźnieniu uległ związek katechezy z liturgii. Upowszechnienie chrztu dzieci sprawiło, że ciężar wychowania religijnego spadał głównie na rodziców. To oni odpowiadali za rozwój wiary swych dzieci, a także za naukę podstawowych prawd wiary oraz modlitw. Jednocześnie rozwijała się katecheza parafialna, która na ogół odbywała się przy okazji liturgii. W czasie sprawowania Mszy świętej lub poza nią wygłaszane były homilie i pouczenia adresowane głównie do dorosłych. Od średniowiecza można zatem datować uniezależnianie się katechezy od liturgii. Orzeczenia Soboru Trydenckiego poniekąd utrwaliły ten stan, ponieważ liturgia stała się wyłączną domeną kleru. Lud wierny, nie znając łaciny i nie rozumiejąc sensu licznych rytów oraz gestów, przyjmował wówczas postawę pasywną na Mszy św. ograniczając się do odmawiania pobożnych modlitw, takich jak różaniec, i do przystępowania do Komunii świętej. Natomiast ten sam Sobór wprowadził obowiązkowe nauczanie ogółu wiernych katechizmu. Tak realizowana edukacja religijna traktowana była jako forma przygotowania dzieci do pełnego uczestnictwa w życiu sakramentalnym⁵. Jej rozkwit przypada zwłaszcza na XIX i XX wiek. Opanowanie katechizmu stanowiącego syntezę wiary katolickiej i wyjaśnienie podstawowych prawd wiary (w tym także liturgii) stało się warunkiem przystąpienia dzieci do spowiedzi i do Pierwszej Komunii Świętej. Z tego powodu możemy dostrzec wielkie bogactwo katechizmów wydawanych w tym okresie na terenie całej Europy w niemal każdej diecezji. Odradzające się na tym tle zbliżenie katechezy i liturgii miało jednak głównie charakter intelektualny.

Wspomniany już powyżej ruch liturgiczny rozwijający się w drugiej połowie XIX wieku i na początku XX wieku przyczynił się do zmiany myślenia na temat liturgii. Wysiłki wybitnych liturgistów przyniosły pogłębienie teologii liturgii, a także świadomości jak powinna być sprawowana. Pilną potrzebą czasu stało się uczynienie liturgii bardziej czytelną dla ogółu wiernych. Te idee ruchu odnowy

⁴ Por. R. Czekalski, *Historia katechezy przedmiotem wykładów z katechetyki*, s. 57-60.

⁵ Por. tamże, s. 63-64; R. Murawski, *Historia katechezy*, s. 79-80.

liturgicznej w dużym stopniu zaważyły na kierunku reformy Soboru Watykańskiego II, który doprowadził do przywrócenia ludowi aktywnej roli w zgromadzeniu liturgicznym oraz wyeksponował Eucharystię jako wydarzenie jednoczące całą wspólnotę Kościoła⁶. Podkreślenie, że liturgia jest źródłem i szczytem życia Kościoła, miało uzmysłowić jej kluczową rolę tak w życiu wiernych, jak i poszczególnych wspólnot kościelnych. Liturgia stała się zrozumiała w językach narodowych, co niewątpliwie otworzyło wiernym świeckim szersze możliwości aktywnego w niej udziału.

Współcześnie, gdy mija 50 lat od ogłoszenia Konstytucji o liturgii *Sacrosanctum Concilium*, bilans reformy soborowej nie daje powodów do pełnej satysfakcji. Liturgia w językach narodowych, włączenie świeckich do spełniania funkcji liturgicznych, katecheza liturgiczna w szkole i w parafii, to podstawowe wymiary wdrażania reformy soborowej. Mimo tego wielorakiego wysiłku liturgiści dostrzegają wciąż wiele braków w realizacji myśli soborowej. Jednym z postulatów reformy liturgicznej Vaticanum II było nadanie wykładom z liturgiki rangi priorytetu w kształceniu seminaryjnym, co w praktyce jednak nie zawsze funkcjonuje na odpowiednio wysokim poziomie. W konsekwencji skutkuje to zróżnicowanym poziomem świadomości i wrażliwości liturgicznej wielu księży. To z kolei przekłada się na słabsze, często zrutynizowane podejście duszpasterzy do sprawowania liturgii, a ostatecznie na słabe przygotowanie i zaangażowanie w sprawowanie liturgii ze strony świeckich⁷. Na szczęście można także dostrzec symptomy postępu. Wielu duszpasterzy potrafi troszczyć się o piękno i czytelność sprawowanych czynności liturgicznych. Można ponadto odnotować większą świadomość liturgiczną świeckich, którzy coraz aktywniej współtworzą liturgię bądź poszukują miejsc, gdzie sposób jej sprawowania staje się bardziej przemawiający.

Dążenie do przebudowy mentalności wiernych w zakresie sposobu przeżywania liturgii wyznacza katechezie nie tylko zadania o charakterze dydaktycznym, ale także w wymiarze wychowawczym. Jest to możliwe jedynie na podstawie koordynacji katechezy i liturgii, w ramach której liturgia staje się żywą katechezą, zaś katecheza zbliża katechizowanych do języka oraz symboliki liturgicznej. W wielu wypadkach udało się już uczynić bardzo dużo, aby wzmocnić naturalny związek liturgii i katechezy. Chcąc uczynić dialog katechezy z liturgią jeszcze bardziej skutecznym, nie można pominąć współczesnego kontekstu kulturowego. Trzeba zauważyć, że wprowadzanie współczesnego człowieka w ducha liturgii, gdzie będzie on odkrywał żywą obecność Boga, przemawiającego

⁶ Por. J. Ratzinger, *Sakrament i misterium. Teologia liturgii*, Kraków 2011, s. 135-136.

⁷ Por. S. Czerwik, *Liturgika na tle innych dyscyplin teologicznych*, „Roczniki Teologiczne” 46 (1999) z. 8, s. 94-97.

oraz aktualizującego w znakach sakramentalnych swoje zbawcze działanie, wymaga od niego umiejętności głębokiego słuchania, kontemplowania, a także postawy posłuszeństwa oraz otwarcia się na transcendencję. We współczesnej cywilizacji, nastawionej na szybką wymianę informacji, hołdującej postawie hedonizmu, rozwijającej myślenie pragmatyczne i techniczne, niestety zanika umiejętność refleksyjnego nad kondycją ludzką oraz poszukiwanie głębi słowa Bożego. Myślenie symboliczne i kontemplatywne sprawia trudność także młodemu pokoleniu. Do tego też dochodzi zachwianie umiejętności komunikowania się i budowania relacji w rodzinach i we własnym środowisku, a to rzutuje na jakość relacji z Bogiem. Obniżanie autorytetów, zaburzenie struktury współczesnej rodziny, także wpływa negatywnie na rozwój życia religijnego nowych generacji. Stawienie czoła tym złożonym wyzwaniom staje na równi przed katechezą i liturgią. Wspólne poszukiwanie ścieżek docierania do współczesnej generacji chrześcijan z orędziem Ewangelii to wielkie zadanie dla obu tych dziedzin.

2. Stare i nowe ścieżki współpracy liturgiki z katechezą

Od czasu wspomnianej już publikacji *Dobra Nowina i nasze głoszenie wiary* J. A. Jungmanna, znakomitego liturgisty i katechetyka z Innsburcka, datuje się ożywienie zainteresowania liturgią na gruncie katechezy. Jungmann domagał się, aby w centrum katechezy stawiać Chrystusa i Jego orędzie zbawienia, nie zaś formuły katechizmowe zapisane trudnym językiem teologii. Szczególną rolę miała w tym miejscu do odegrania liturgia jako przestrzeń doświadczania mocy zbawczej Boga. Wprawdzie we wcześniejszej katechezie nie brakowało objaśnień dotyczących liturgii oraz sakramentów⁸, jednak sprowadzały się do wyjaśniania pojęć i definicji liturgicznych. Tak ukształtowana katecheza liturgiczna miała głównie służyć rozwijaniu kultu prywatnego, pobożności eucharystycznej, a także pomagać w formacji ministrantów⁹.

Współczesna katecheza ukształtowana w duchu reformy Soboru Watykańskiego II nadal korzysta z inspiracji J. A. Jungmanna oraz ruchu kerygmatycznego.

⁸ W przedwojennym programie nauczania w klasie II szkoły powszechnej znajdowało się przygotowanie do pierwszej spowiedzi i komunii świętej, natomiast w klasie I gimnazjum materiał do nauczania zatytułowano: *Życie chrześcijanina z Chrystusem w Kościele i w liturgii*. Zob. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, *Program nauki religii rzymsko-katolickiej w publicznych szkołach powszechnych trzeciego stopnia z polskim językiem nauczania*, Warszawa-Lwów b.r.w., s. 9-11; Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, *Program nauki religii rzymsko-katolickiej w gimnazjach państwowych ogólnokształcących z polskim językiem nauczania*, Warszawa-Lwów, b.r.w., s. 7-9.

⁹ Por. T. Kowalewski, *Liturgika czyli wykład obrzędów Kościoła Katolickiego*, Płock 1920, s. 5-8.

W świetle aktualnych dokumentów katechetycznych liturgia stanowi jedno z podstawowych źródeł treści katechezy¹⁰, a jednocześnie wskazuje na cel, do którego ma prowadzić proces katechizacji¹¹. Można przy tym wskazać kilka płaszczyzn koordynacji katechezy z liturgią.

2.1. Treści liturgiczne w katechezie

Zgodnie z *Dyrektorium ogólnym o katechizacji* jednym ze źródeł treści katechezy jest liturgia. W aktualnej *Podstawie programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce* na każdym etapie edukacyjnym w ramach wychowania liturgicznego zostały wskazane konkretne wiadomości, które uczeń powinien opanować w trakcie nauki¹². Realizacja tego wymogu najpełniej widoczna jest w podręcznikach szkolnych, w których pojawiają się wyjaśnienia terminologii liturgicznej, symboliki znaków i gestów stosowanych w czasie celebracji oraz fragmenty modlitwy mszalnych. Z reguły treści o tematyce liturgicznej są włączone w całość katechezy w taki sposób, aby ukazać jedność prawdy poznawanej na katechezie z tajemnicą sprawowaną w liturgii. Często treści liturgiczne omawiane na katechezie stanowią rodzaj zaproszenia do udziału w niej dzieci wraz z rodzicami.

W trakcie całego cyklu edukacji religijnej uczeń powinien nabyć szeroką wiedzę ogólną dotyczącą liturgii, wszystkich sakramentów, ich znaczenia w życiu chrześcijanina oraz sposobów ich przeżywania. Na dodatkowe podkreślenie zasługuje w tym miejscu obecność obchodów roku liturgicznego w treści katechezy. Te tematy powtarzają się praktycznie w każdej klasie w związku z cyklicznym przeżywaniem uroczystości i świąt kościelnych, jak uroczystość Wszystkich Świętych, Adwent, Boże Narodzenie, Wielki Post, Triduum Paschalne, Wielkanoc czy Boże Ciało. Za każdym razem poziom treści jest dostosowany do możliwości i potrzeb uczniów. Pozwala to nie tyle na powielanie tych samych wiadomości, co na ukazywanie stałej obecności tajemnicy Chrystusa w liturgii wspólnoty Kościoła sprawowanej w ciągu całego roku. Dzięki temu uczeń może coraz głębiej i w sposób

¹⁰ Por. CTr 23; DOK 95.

¹¹ Rzeczywiście „Chrystus jest zawsze obecny w swoim Kościele, szczególnie w czynnościach liturgicznych”. Komunia z Jezusem Chrystusem prowadzi do celebracji Jego zbawczej obecności w sakramentach, a szczególnie w Eucharystii. Kościół gorąco pragnie, by wszyscy wierni chrześcijanie byli przygotowani do uczestniczenia pełnego, świadomego i czynnego, jakiego domagają się natura samej liturgii i godność ich kapłaństwa chrzcielnego. Dlatego katecheza, oprócz ukazywania znaczenia liturgii i sakramentów, powinna wychowywać uczniów Jezusa Chrystusa «do modlitwy, dziękczynienia, czynienia pokuty, odmawiania modlitw z ufnością, do ducha wspólnoty, właściwego zrozumienia symboliki», ponieważ wszystko to jest konieczne do prawdziwego życia liturgicznego”. DOK 85.

¹² Zob. PPK, s. 18-19, 29-30, 40-41, 54-55, 74, 117.

bardziej świadomy uczestniczyć w rytmie życia liturgicznego swojej wspólnoty, doświadczając stałej obecności i działania Boga w swoim życiu¹³.

2.2. Metody liturgiczne w katechezie

Chcąc skutecznie wychowywać do liturgii katecheza nie ogranicza się jedynie do przekazu określonych treści, ale także zmierza do kształtowania u uczniów określonych umiejętności. W związku z tym niezbędne jest umiejętne łączenie treści liturgicznych z metodyką liturgiczną. Współczesna dydaktyka katechetyczna wyodrębnia dział metod liturgicznych¹⁴. Na ogół skupiają się one na formach celebracji słowa Bożego lub na modlitwie. Niekiedy wprowadzane są na katechezie formy medytacji, rachunku sumienia, modlitwy wiernych, śpiewu liturgicznego, modlitwy psalmami, wykorzystania symboli i paramentów liturgicznych, użycie symboli naturalnych (np. woda, światło, kwiat, chleb, powietrze, góra) w celu odniesienia ich do transcendencji. Nieco bardziej rozbudowanymi metodami liturgicznymi mogą być nabożeństwa paraliturgiczne, jak adoracja ikony lub krzyża, bądź katecheza prowadzona metodą celebracji¹⁵. O ile tylko pozwalają na to warunki, inspirującą formą katechezy liturgicznej może być pielgrzymka, wizyta w kościele parafialnym, na cmentarzu czy przy figurce, w ramach której można podjąć określone zagadnienie programowe.

Wprowadzanie na katechezie metod liturgicznych wymaga jednak większego zaangażowania ze strony nauczyciela, a także stworzenia odpowiedniego skupienia na lekcji. Stąd należy roztropnie i stopniowo wprowadzać formy liturgiczne w katechezie. W przypadku najmłodszych dzieci można zacząć od śpiewu piosenek kościelnych z gestykulacją, od prostych modlitw, by dojść do bardziej samodzielnych i rozbudowanych form związanych z liturgią. Należy przy tym zachować właściwy umiar, aby nie umniejszać samej liturgii przez zbytne jej imitowanie lub parodiowanie. Czymś niepożądanym byłoby przebieranie uczniów w kapłańskie szaty liturgiczne, naśladowanie słów konsekracji przez dzieci nad postaciami chleba i wina, czy wypowiadanie formuły chrztu św. z polaniem lalki wodą. Tego typu ćwiczenia nie mają uzasadnienia metodycznego, a mogą wpłynąć na traktowanie przez dzieci liturgii jako zabawy.

¹³ Por. D. Brzeziński, *Katechetyczny wymiar roku kościelnego*, w: *Katecheza w Kościele i dla Kościoła*, red. R. Czekalski, Płock 2006, s. 323-324.

¹⁴ Zob. J. Szpet, *Dydaktyka katechezy*, Poznań 1999, 178-179.

¹⁵ Elżbieta Osewska wśród metod liturgicznych wymienia adorację, adorację krzyża, medytację, medytację ikony, modlitwę psalmami, mszę wspólnoty katechetycznej, nabożeństwo paraliturgiczne, celebrację katechetyczną, wspólny śpiew hymnów i psalmów, milczenie, wspólną modlitwę. Por. E. Osewska, *Pluralizm metod stosowanych w katechezie*, w: *Dydaktyka katechezy*. Część II, red. J. Stala, Tarnów 2004, s. 262-266; S. Kulpaczyński, *Metoda „celebracji” w katechezie*, w: *Aktywizowanie katechizowanych*, red. S. Kulpaczyński, Lublin 1997, s. 259-263.

2.3. Przygotowanie do sakramentów w katechezie szkolnej i parafialnej

Szczególne zadanie w odniesieniu do formacji liturgicznej przypisuje się katechezie inicjacyjnej, będącej przygotowaniem dziecka do pierwszej spowiedzi i Komunii Świętej. W obowiązującej aktualnie w Polsce *Podstawie programowej* i *Programie nauki religii* przygotowanie do pierwszej spowiedzi i Komunii świętej obejmuje tematycznie pierwsze trzy lata edukacji w szkole podstawowej. W tym czasie uczniowie poznają podstawowe prawdy teologiczne związane z Eucharystią, zapoznają się z jej strukturą i poszczególnymi jej elementami. Uczą się ponadto określonych postaw i umiejętności, które mają im pomóc w przeżywaniu liturgii. dopełnieniem formacji liturgicznej są ponadto spotkania w ramach katechezy parafialnej, gdzie uczniowie wraz z rodzicami mogą uczestniczyć w specjalnie dla nich zaplanowanych celebracjach, aby w ten sposób pogłębiać doświadczenie spotkania z Bogiem i wspólnotą Kościoła¹⁶. Z jednej strony uczniowie otrzymują określoną wiedzę, jednak główny nacisk tej katechezy jest położony na wymiar wychowawczy.

Ważną rolę w tym procesie odgrywa formacja duchowa, która powinna rozwijać osobistą pobożność eucharystyczną dzieci i pobudzać do trwania w dialogu z Jezusem. Należy bowiem pamiętać, że dla wielu dzieci uroczystość Pierwszej Komunii św. kojarzy się głównie z prezentami i gośćmi. Bez odpowiedniego przygotowania duchowego mogłoby zupełnie zagubić się doświadczenie spotkania z Jezusem w Komunii świętej. Formacja duchowa odpowiednio kontynuowana po uroczystości komunijnej, będzie wpływała na dalsze utrwalanie osobowej więzi z Chrystusem przez systematyczny i aktywny udział w niedzielnej Mszy św. Połączenie w tym wypadku katechezy szkolnej z parafialną powinno pomagać w pełniejszym wymiarze osiągać ten cel.

W ramach katechezy szkolnej i parafialnej mamy do czynienia także z przygotowaniem do sakramentów bierzmowania i małżeństwa¹⁷. W obu przypadkach główny nacisk jest położony na przygotowanie podejmowane na terenie parafii. Kandydaci do sakramentu bierzmowania zwykle uczestniczą w miesięcznych spotkaniach formacyjnych, są zobowiązani do praktyki miesięcznej spowiedzi oraz systematycznej obecności na niedzielnej Mszy św. W wielu parafiach przygotowanie do sakramentu dojrzałości organizowane jest w grupach prowadzonych przez świeckich animatorów. Jeszcze innym rodzajem formacji może być zaangażowanie młodzieży w dowolnej wspólnotcie parafialnej. Wówczas pod okiem osób odpowiedzialnych mają szansę bliżej poznać życie wspólnoty oraz nadać swojej religijności bardziej autentyczny wymiar. Coraz częściej wprowadza się ponadto rekolekcje zamknięte dla młodzieży o formule nowej ewangelizacji.

¹⁶ Por. PPK, s. 28-32, 36; Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach*, Kraków 2010, s. 33-65.

¹⁷ Por. PPK, s. 52, 68-69, 78, 101-102.

Tam, gdzie te formy katechezy realizowane są w odpowiednim zaangażowaniu, udaje się doprowadzić młodzież do uporządkowania i pogłębienia praktyki uczestniczenia w życiu sakramentalnym w swojej wspólnotcie.

2.4. Katechetyczny wymiar liturgii Mszy św.

W adhortacji apostolskiej *Sacramentum caritatis* poświęconej Eucharystii papież Benedykt XVI podjął problem wychowania liturgicznego poprzez sztukę celebracji. Nawiązał przy tym do wypowiedzi uczestników XI Zgromadzenia Ogólnego Biskupów obradującego w Rzymie w 2005 r.: „Ojcowie synodalni jednomyślnie wskazali na drogę katechezy mistagogicznej, która pomaga wiernym głębiej wnikać w sprawowane tajemnice. W szczególności, gdy chodzi o związek pomiędzy «ars celebrandi» a «actuosa participatio», należy nade wszystko stwierdzić, że „najlepszą katechezą o Eucharystii jest sama Eucharystia dobrze celebrowana. Liturgia ma bowiem z samej swej istoty pedagogiczną zdolność wprowadzania wiernych w pojmowanie celebrowanej tajemnicy”¹⁸.

Wartość wychowawcza Eucharystii odgrywa szczególną rolę w przypadku dzieci i młodzieży. Dlatego sposób sprawowania liturgii, dobór śpiewu i użyte środki powinny uwzględniać uwarunkowania rozwojowe danej grupy wiekowej. Na pedagogiczną skuteczność sprawowanej liturgii ma także wpływ odpowiednie przygotowanie katechetyczne. Harmonizowanie zadań podejmowanych na szkolnej lekcji religii z celebracją liturgiczną w parafii może przyczynić się do wzmocnienia realizacji celów wychowawczych w trakcie liturgii. Oczywiście nie można sprowadzać liturgii do roli narzędzia podporządkowanego celom wychowawczym. Istotną troską osób odpowiedzialnych za katechezę i za liturgię powinno być zachowanie misterium paschalnego Chrystusa uobecniającego się w znakach sakramentalnych. W centrum liturgii i jej katechetycznego wymiaru musi znaleźć się Chrystus, który mówi i działa w swoich sakramentach. Gdyby Jego obecność została przysłonięta lub zmarginalizowana, to stajemy wobec sytuacji sprzeniewierzenia się istocie liturgii.

Wychowawczym owocem odpowiednio sprawowanej liturgii powinno stawać się kształtowanie określonych postaw wyrastających z doświadczenia spotkania z Chrystusem. Wówczas staje się ona „miejszem, gdzie każdy wierny jest stopniowo kształtowany przez celebrowane misterium i wyznawaną wiarę. Tylko w taki sposób zgromadzenie liturgiczne będzie mogło naprawdę stać się macierzyńskim łonem Kościoła”¹⁹, z którego rodzi się w wierzącym nowy człowiek. W katalogu postaw, które wyrastają z owocnego przeżywania liturgii, należy umieścić przede

¹⁸ Benedykt XVI, Adhortacja *Sacramentum caritatis*, Rzym 2007, nr 64.

¹⁹ P. Marini, *Liturgia i piękno. Nobilis pulchritudo*, Pelplin 2007, s. 65.

wszystkim postawy: słuchania słowa Bożego, posłuszeństwa wobec woli Boga, ducha ofiary, żalu za grzechy, pojednania i miłości braterskiej, wdzięczności²⁰.

2.5. Formacja liturgiczna w kołach ministranckich oraz innych grupach parafialnych

Płaszczyzną korelacji katechezy i liturgii są także wszelkiego rodzaju koła liturgiczne, grupy ministranckie, schole, asysty procesyjne, grupy lektorskie itp. Cele poszczególnych wspólnot oscylują wokół liturgii, dlatego w naturalny sposób stwarzają one przestrzeń dla formacji liturgicznej. Dużą wartością dla tego rodzaju formacji ma konkretne doświadczenie liturgii, z jakim stykają się uczestnicy tychże grup, w tym szczególnie ministranci. Mogą oni z bliska obserwować przygotowanie do jej sprawowania, są zaangażowani do określonych czynności, mają bliższy dostęp do ksiąg i paramentów liturgicznych. Za sprawą takich doświadczeń poznają dokładniej liturgię, ale także sposób podejścia do niej przez celebransę. To właśnie ten element stanowi w znacznym stopniu o wychowawczej skuteczności formacji grup liturgicznych. Dzieci, młodzież oraz dorośli widząc, jak dany kapłan przygotowuje się do liturgii i jak ją przeżywa, uczą się, czym jest Eucharystia w jego życiu.

Na skuteczność formacji w małych grupach wpływa także to, że ich uczestnicy musieli sami wyrazić swoje zainteresowanie liturgią wstępując do danej wspólnoty. Ponadto kontakt w takiej grupie jest bardziej zindywidualizowany, dlatego wówczas w ramach formacji liturgicznej można przekazać więcej wiadomości oraz rozwinąć u jej członków szereg umiętności. Wymaga to jednak odpowiedniego planu pracy wychowawczej ze strony opiekuna koła i duszpasterzy. Praca w takich grupach stwarza także przestrzeń do formacji duchowej, ponieważ zaangażowanie się w określone funkcje liturgiczne kreuje określone akcenty „duchowości”. Bycie lektorem zakłada systematyczne karmienie się słowem Bożym i rozważanie go, obecność w scholi lub chórze parafialnym ma rozwijać ducha modlitwy wspólnej i wielbienia Boga w pieśniach, służba ministrancka prowadzi do kultu Eucharystii, a także do wrażliwej służby Chrystusowi w drugim człowieku. Wspólnota ministrancka ma także możliwość integrowania się i tworzenia własnej, wewnętrznej kultury (np. wyjazdy rowerowe, zawody sportowe, inicjatywy o wymiarze charytatywnym lub kulturowym, pielgrzymki, rekolekcje, godziny ministranckie)²¹. Może to przyczyniać się do rozwijania osobowości ministrantów, budowania

²⁰ Por. Cz. Krakowiak, *Znaczenie celebracji liturgicznych w katechezie dzieci i młodzieży*, w: *Celebryacje w katechezie*, red. S. Kulpaczyński, Lublin 1999, s. 45-47.

²¹ Por. F. Blachnicki, *Pedagogika ministrancka (Katechetyka szczegółowa. Część 5)*, Warszawa 2011, s. 183-196.

zdrowych przyjaźni, nabywania duchowej więzi z Kościołem i kapłanem, rozwijania w nich różnych talentów oraz promowania wartości.

Podsumowanie

Katechetyka i liturgika stanowią odrębne dziedziny wiedzy teologicznej. Mają one jednak wiele podobieństw, bezpośrednio zaś łączy je sfera praktyki duszpasterskiej. Katecheza i liturgia od początków Kościoła były ze sobą ściśle powiązane. Sobór Watykański II dokonując głębokiej reformy liturgii przyczynił się do odnowienia jej więzi z katechezą przeznaczając jej szczególną rolę w zakresie formacji liturgicznej. W ostatnich latach wypowiedzi Stolicy Apostolskiej wielokrotnie przypominały o potrzebie łączenia katechezy z liturgią w służbie wiary.

Współczesna praktyka w dziedzinie kooperacji liturgii i katechezy ma już pewne dokonania, jednak nadal ma wciąż przed sobą poważne zadania. Wskazuje na nie także wydane w 1997 roku *Dyrektorium ogólne o katechizacji*: „Katecheza z natury swej jest związana z całym sprawowaniem liturgii i sakramentów” (CTr 23). „Praktyka katechetyczna często jednak poświadcza słaby i fragmentaryczny związek z liturgią. Wyraża się to w przywiązywaniu małej wagi do znaków i obrzędów liturgicznych, niewielkim dowartościowaniu źródeł liturgicznych, działaniach katechetycznych mało związanych lub wcale nie związanych z rokiem liturgicznym, marginesowej obecności celebracji w ramach procesów katechetycznych”²². Należy zatem nadal podejmować dialog na poziomie naukowym między katechetyką i liturgiką, aby zacieśnić koordynację obu tych dyscyplin, aby mogły one stymulować współdziałania na poziomie praktyki katechetycznej i liturgicznej, a tym samym skuteczniej służyć promocji wiary.

Obszarem, który ciągle potrzebuje troski ze strony katechetyków i liturgistów, jest regularna formacja liturgiczna katechetów oraz formacja katechetyczna duszpasterzy. To od poziomu świadomości liturgicznej i katechetycznej konkretnych ludzi będzie zależała skuteczność formacji liturgicznej w szkole i parafii. Na przestrzeni lat od czasów Soboru Watykańskiego II podniosła się ogólna świadomość liturgiczna wiernych. Wielu z nich potrafi być baczными obserwatorami przebiegu celebracji liturgicznej i zadawać konkretne pytania. Jest to niewątpliwie bardzo pozytywny objaw edukacji religijnej. Istnieje jednak nadal potrzeba dalszego rozwijania formacji liturgicznej adresowanej do ogółu wiernych, aby katecheza sakramentalna mogła nie tylko ograniczać się do okresu nauki szkolnej, ale także objąć wszystkie etapy rozwoju życia człowieka²³.

²² DOK 30.

²³ Por. R. Czekański, *Życie sakramentalne sensem egzystencji ludzkiej*, w: *Pedagogika wiary*, red. A. Hajduk, J. Mółka, Kraków 2007, s. 275-277.

Streszczenie

Nauczanie i sakramenty (katecheza i liturgia) to uprzywilejowane sposoby komunikacji Boga z człowiekiem, które od początku były ze sobą ściśle powiązane. Katechetyka i liturgia należą do kręgu dyscyplin teologii praktycznej, które zgodnie z własnymi celami i metodologią reflektują nad nauczaniem oraz sprawowaniem kultu. Istnieje przy tym wiele podobieństw między nimi. Obie te dyscypliny poprzez refleksję pastoralną troszczą się o rozwój wiary w konkretnym człowieku. Pomimo naturalnych powiązań nie zawsze w historii istniała między nimi właściwa kooperacja. Dopiero za sprawą J.A. Jungmanna oraz reform Soboru Watykańskiego II nastąpiło ponownie zbliżenie tych dwóch dziedzin. Do tej pory na katechezie uczyniono wiele, aby współczesny katolik mógł owocnie i świadomie uczestniczyć w liturgii. Najważniejszymi płaszczyznami współpracy katechetyki z liturgiką są: przekaz treści liturgicznej, wprowadzanie metod liturgicznych, katecheza inicjacyjna, katechetyczny wymiar liturgii, formacja liturgiczna grup parafialnych. Nadal jednak należy troszczyć się o formację liturgiczną katechetów i formację katechetyczną duszpasterzy, aby wzajemnie zbliżyć obie te dziedziny praktyki kościelnej.

Słowa kluczowe: Katechetyka, katecheza, liturgika, liturgia, ruch kerygmatyczny, korelacja metodologiczna

IN SEARCH OF THE AREAS OF COOPERATION LITURGICS AND CATECHETICS

Summary

Teaching and sacraments (the catechesis and the liturgy), as privileged ways of God's communication with the man, have been closely connected with each other from the beginning. Catechetics and liturgics belong to a range of practical theology disciplines which, according to their own goals and methodology, are interested in teaching and the performance of worship. There are many similarities between them. Both disciplines (through pastoral reflection) care about the development of the faith in the man. In spite of natural connections, the real cooperation between them has not always existed. Thanks to Jungmann and the reforms of the Second Vatican Council these two disciplines were brought closer again. So far, on catechesis, a lot of has been done to enable the contemporary Catholic to participate fruitfully and consciously in the liturgy.

The most important areas of the cooperation between catechetics and liturgics are: the delivery of liturgical contents, the introduction of liturgical methods, the initiation catechesis, the catechetical dimension of liturgy, the liturgical formation of the parish groups. Still however, one should care about the liturgical formation of catechists and the catechetical education of priests, in order to integrate both fields.

Keywords: Catechetics, catechesis, liturgics, liturgy, kerygmatic movement, methodological correlation.